

7. Шульмин М. П. Профессиональное образование людей с ограничениями здоровья как возможность развития понимающего субъекта. [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://psikrizis.ucoz.ru/publ/1-1-0-12>, свободный.
8. Баумгартен Л. В. Ценностные ориентации и перспективы трудоустройства студентов-инвалидов (на основе анкетирования) // Социально-гуманитарные знания. – 1999. – № 1. – С. 65-73.
9. Баумгартен Л. В. Жизненные установки студентов-инвалидов. Суждено ли их реализовать // Человек и труд. – 1998. – № 9. – С. 105-111.
10. Бабаян К. Лидерство и инвалидность: совместимая несовместимость. Образование как фактор социальной мобильности инвалидов : сборник научных трудов. – Саратов : Научная книга, 2007. – С. 38-45.
11. Рамки действий по образованию детей с особыми потребностями // Бюро ЮНЕСКО в Москве [Электронный ресурс] / Электрон. дан. 1994. Режим доступа: <http://www.unesco.ru/rus/pages/bythemes/efa.php>, свободный.
12. Грозная Н. Включающее образование: история и международный опыт/фонд “Поддержка гуманитарных программ” [Электронный ресурс]: Режим доступа <http://www.fpgp.ru/inclusive/index.php?area=2>, свободный.
13. Высшее образование инвалидов: равные права – равные возможности / Ю. В. Богинская, А. В. Кравцова. – Ялта : РИО КГУ, 2008. – 60 с.
14. Богинская Ю. В. Сопровождение и поддержка инвалидов в системе высшего образования за рубежом и в Украине / Богинская Ю. В., Кравцова А. В. ; за ред. О. В. Глузмана – Ялта : РИО КГУ, 2008. – 112 с.

Городецкая Ю. Ю. Высшее образование для лиц с инвалидностью: правовая практика.

В статье рассматривается развитие идей инклюзивного образования и основные направления правовой практики относительно академической, социальной, психологической и медицинской реабилитации, существующие на сегодня в Европе.

Ключевые слова: инклюзивное образование, интеграция, особые потребности, образование, студенты с инвалидностью, программы адаптации и реабилитации.

Gorodeckaya Y. Y. Higher education for persons with disability: legal practice.

Development of ideas inclusion in education and basic directions of legal practice in relation to an academic, social, psychological and medical rehabilitation, existing for today in Europe is examined in the article.

Keywords: inclusion education, integration, special necessities, education, students with disability, programs of adaptation and rehabilitation.

Гуз А. М.

Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ У 90-Х РОКАХ ХХ СТ. – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

У статті розкрито й проаналізовано комплекс проблем в загальноосвітніх навчальних закладах України в 90-х роках ХХ століття – на початку ХХІ століття.

Ключові слова: освіта, середня освіта, вчителі, учні.

Становлення України як незалежної держави, політичні перетворення в сучасному житті значною мірою відобразилися на розвитку гуманітарної сфери

суспільства і, насамперед, на розвитку середньої освіти. Освіта, у широкому розумінні цього поняття, належить до таких соціальних інституцій, від яких безпосередньо залежить прогрес суспільства, розвиток особистості. Цілі освіти при цьому визначаються, передусім, характером соціального устрою, рівнем усвідомлення нагальних економічних, соціально-політичних, етнічних проблем, тенденцій еволюції суспільства у світовому співтоваристві. Важливе місце в сучасній освіті відіграє середня освіта. І саме вона потребує серйозних кардинальних змін відповідно до реалій сьогодення. У свою чергу проблеми середньої освіти є наслідком суспільних, соціально-культурних й інших чинників.

За роки незалежності розпочато практичне реформування загальноосвітньої школи. Водночас темпи та глибина перетворень ще не повною мірою відповідають потребам держави та суспільства.

За останні роки вітчизняна система середньої освіти неодноразово змінювала свої пріоритети і піддавалася реформуванню. Про необхідність реформування системи середньої освіти почали говорити відразу ж після того, як Україна здобула незалежність. Однак єдина концепція нової школи з'явилася лише у 2002 р. Вона мала назву "Національна доктрина розвитку освіти" і була констатацією процесів, що відбувалися у школі в останні десять років. Нова концепція безперервної освіти, запропонована МОН України у 2006 р., а також інші нормативно-правові акти визначили основні напрями розвитку освіти на найближчу перспективу.

Таким чином, у сучасній середній освіті формальні зміни покликані забезпечити виконання принципів нової шкільної освіти. Школа має стати демократичною, відкритою, учити громадянськості і гуманності.

Одним з важливих завдань сьогодення є проблема розвитку загальної середньої освіти України у 90-х роках ХХ ст. – на початку ХХІ ст. Складність подібних досліджень викликана специфікою джерел, а також тим, що існують суперечності щодо стратегії і напрямів реформування системи середньої освіти. Важливим у цьому контексті є узагальнення динаміки: чисельності загальноосвітніх закладів; педагогічних кадрів у загальноосвітніх навчальних закладах; учнів загальноосвітніх навчальних закладів, пошук на цій основі негативних причин розвитку середньої освіти. Саме ці проблеми на сучасному етапі історичного розвитку є малодослідженими і недостатньо висвітленими. Дослідження їх допоможе з'ясувати ті негативні тенденції, які існують у сучасній середній освіті, виробити ефективні шляхи розвитку.

Таким чином, викладене вище визначає проблеми розвитку загальної середньої освіти в незалежній Україні актуальними як у теоретичному, так і практичному аспектах.

За даними Держкомстату України, у системі середньої освіти на початок 1990/1991 навчального року функціонувало 21825 загальноосвітніх навчальних закладів. На початок 2000/2001 навчального року їх було 21722. Протягом наступних років помітне зменшення чисельності середніх загальноосвітніх закладів. На 2009/2010 навчальний рік вітчизняна шкільна мережа нараховує 20576 закладів. У порівнянні із 2008/2009 навчальним роком їхня кількість скоротилася на 393 школи [1, 16].

На початку 1990/1991 навчального року учнівський контингент денних загальноосвітніх закладів України становив 6 млн. 939 тис. осіб. З 1995 року спостерігається позитивна тенденція збільшення кількості учнів: до занять у загальноосвітніх навчальних закладах приступили 7 млн. 7 тис. дітей.

На початок 2000/2001 навчального року кількість учнів у денних загальноосвітніх закладах скоротилася до 6 млн. 647 тис. осіб [2, арк. 12, 15]. За даними Держкомстату України, на початок 2009/2010 навчального року кількість учнів вітчизняних середніх навчально-виховних закладів становила 4494666 осіб [1, 16].

На початок 1990/1991 навчального року чисельність учительського контингенту дещо зменшилася і становила 537 тис. У 1994/1995 навчальному році у загальноосвітніх навчальних закладах України працювало 567,63 тис. педагогічних працівників [3, 438].

На початку 2000/2001 навчального року в школах працювало 576615 педагогічних працівників, що на 3% менше, ніж 1996/1997 навчального року. На початок 2009/2010 навчального року кількість вчителів становила 521743 особу. На початку 2000/2001 навчального року в школах працювало 576615 педагогічних працівників, що на 3% менше, ніж 1996/1997 навчального року. На початок 2009/2010 навчального року кількість вчителів становила 521743 особу [1, 16].

Отже, протягом досліджуваного періоду спостерігаємо скорочення чисельності загальноосвітніх навчальних закладів та учнів у них, з одного боку, та падіння престижу професії педагога, з іншого. Процес відтоку кадрів з освітянської галузі почався ще до початку 90-х років ХХ століття. Його обумовив наступний комплекс чинників: нерівномірність приросту учнівського контингенту та шкільних будівель (кількість учнів зростала при повільних темпах будівництва), збільшення терміну навчання з десяти до одинадцяти років, зменшення нормативів щодо наповнюваності класів (максимум наповнюваності класу становив 30 учнів) і, як наслідок, зростання їх кількості, що в свою чергу спричинило, особливо у містах, навчання школярів у дві зміни. Таким чином збільшувалось тижневе навантаження педагогічних працівників. Істотним фактором залишається низький соціальний статус особи освітянина в суспільстві: невідповідність заробітної плати місії вчительського фаху, невирішеність комплексу соціально-побутових проблем, особливо в сільській місцевості.

Кризові процеси початку 90-х років ХХ століття, поглибившись спричинили структурну соціально-економічну кризу, негативно вплинули і на освітянську галузь. До комплексу проблем, що негативно позначилися на стані середньої освіти, віднесемо, насамперед, недостатнє бюджетне фінансування, внаслідок чого стали систематичними затримки виплат заробітної плати та грошових компенсацій педагогічним працівникам, недофінансування статей бюджету середніх шкіл. Саме недостатність фінансування спричинила проблему з ротацією кадрового потенціалу галузі. Плинність кадрів та поступове старіння складу педагогічних колективів є характерною ознакою для середніх загальноосвітніх навчальних закладів.

Падіння престижу вчительської праці сприяло зменшенню зацікавленості молоді у вступі до педагогічних вищих навчальних закладів. Особливо це стосується проблеми забезпечення сільських загальноосвітніх закладів педагогічними кадрами.

Зокрема, на початок 1997/1998 навчального року у середніх школах вимушено займали вчительські посади понад 20 тисяч пенсіонерів, а у 2000 році вони становили 12% від загальної кількості педагогічних працівників [4, 73]. На 2005 рік серед працюючих вчителів майже кожен сьомий пенсійного віку, а в місті – кожен шостий [5, арк. 25]. За підсумком 2009/2010 навчального року кількість чоловіків та жінок серед педагогічних працівників становила відповідно 15,4 та 84,6% [1, 8].

За переконанням самих педагогів, причина падіння престижу вчительської праці криється у тому, що суспільство дуже захопилося ринковими реформами, але професія вчителя не може бути ринковою. Вчитель повинен відігравати в суспільстві стабілізуючу роль. Сьогодні вчитель часто боїться сказати правдиве слово, оскільки він не захищений ані своїм матеріальним становищем, ані власним авторитетом, ані ставленням до нього самого суспільства [6, 4]. Натомість існує інша думка щодо причин падіння престижу вчительського фаху: діяльність українських педагогів завжди ґрунтувалась на пріоритетності морально-вольових, а не матеріальних чинників. Констатується очевидне: вітчизняні освітяни, як потенційні власники свого інтелекту, не адаптовані до ринкових відносин [7, 26].

Загалом, щоб зробити вчительський фах привабливим, пропонується в ході реформування вітчизняної освітньої системи звернути увагу на основні аспекти проблеми. По-перше, врахувати матеріальну складову і довести оплату праці педагогів до відповідного рівня. По-друге, створити умови праці, які мають стимулювати творчий підхід, а саме: зменшити педагогічне навантаження, забезпечити якісними підручниками, методичною літературою, комп'ютерними програмами, зменшити наповнення класів, поступово перейти на якісно новий рівень контролю процесу навчання із використанням комп'ютерних технологій тощо.

Таким чином, за роки незалежності України зазнали змін вітчизняні педагогічні кадри. Спостерігалось помітне скорочення чисельності вчителів. Причинами цього явища були, по-перше, вивільнення ставок у процесі зменшення кількості середніх шкіл, а по-друге, падіння престижу педагогічної професії та відтік перспективних кадрів до інших галузей. Зважаючи на останнє, з'являється тенденція до старіння вчительських колективів загальноосвітніх шкіл. На фоні цього постає проблема залучення молодих спеціалістів до роботи у загальноосвітніх навчальних закладах.

Зміни в складі учнів є закономірним процесом, що спричинений демографічними факторами старіння населення і водночас зменшення народжуваності, які є невід'ємною частиною загальноєвропейської тенденції. Перевищення показників рівня смертності над показниками народжуваності і разом з тим загальне зменшення природного приросту населення є фактором сучасності. Загальне старіння населення є ознакою Європейського континенту. За даними, що оприлюднило ЮНЕСКО, до 2000 року молоде покоління переважало старше, а тепер – навпаки. Починаючи з 2003 року вперше більшість людей проживає в країнах і регіоні світу, де народжуваність є меншою ніж 2,1 дитини на одну жінку. В Україні ці процеси обтяжуються комплексом проблем, які притаманні країнам з перехідною економікою, коли більшість населення на фізичному і психологічному рівнях поставлені у рамки виживання в ринкових умовах але при цьому не мають впевненості у майбутньому. Так, за період з 1992 до 2008 рік населення України скоротилося на 5,5 мільйони осіб,

при цьому тривалість життя скоротилася на 2,4 року. Для нашої держави старіння нації має загрозливий характер і водночас песимістичну перспективу. Таким чином, наша держава впевнено займає місце країни зі старіючим населенням. Окрім того, на демографічну ситуацію впливають наслідки Чорнобильської катастрофи та забруднене довкілля, рівень і умови життя, що в свою чергу негативно відбиваються на здоров'ї населення, зокрема, на його репродуктивній частині. Розв'язати комплекс даних проблем мають програми загальнонаціонального рівня.

Таким чином, ми розкрили комплекс проблем загальної середньої освіти України у 90-х роках ХХ ст. – на початку ХХІ ст. Над їх розв'язанням мають працювати урядовці, педагоги, науковці й усе українське суспільство, тому що освіта, безумовно, є одним з найважливіших факторів економічного та соціального прогресу, і суспільство, аби називатися демократичним, зобов'язане піклуватися про всебічний розвиток своїх громадян.

Використані джерела:

1. Загальноосвітні навчальні заклади України на початок 2009/2010 навчального року // Статистичний бюлетень [Держкомстатистики / ред. О. Г. Осауленко]. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2010. – 106 с.
2. Архів МОН України. – Ф. 116. – Оп. 19. – Спр. 230.
3. Статистичний щорічник України за 2006 рік. [Держкомстатистики / ред. О. Г. Осауленко]. – К. : ІВЦ Держкомстату України, 2006. – 658 с.
4. Статистичний збірник: Загальноосвітні, позашкільні, дошкільні та професійно-технічні навчальні заклади (1996-2000) / [Міністерство освіти і науки України]. – К. : ВВП “Компас”, 2001. – 213 с.
5. Архів МОН України. – Ф. 116. – Оп. 19. – Спр. 131.
6. *Бондаренко В.* Неприваблива освіта / В. Бондаренко // День. – 2002. – 7 червня. – С. 4.
7. *Присяжнюк Ю. П.* Українська освіта як традиційне явище в умовах модернізації (історико-аналітичне дослідження) / Ю. П. Присяжнюк. – Черкаси : Вертикаль, 2005. – 96 с.

Гуз А. М. Проблемы развития среднего образования Украины в 90-х годах ХХ века – в начале ХХІ века.

В статье раскрыт и проанализирован комплекс проблем в общеобразовательных учебных заведениях Украины в 90-х годах ХХ века – в начале ХХІ века.

Ключевые слова: образование, среднее образование, педагоги, ученики.

Guz A. M. Formation of Ukrainian school education in 90th of the XX – XXI centuries.

The article is devoted to evolution of school secondary education in Ukraine in 90th of the XX – XXI centuries.

Keywords: education, secondary school education, teachers, pupils.